

НАУКОВО-ОСВІТНІЙ ІННОВАЦІЙНИЙ ЦЕНТР
СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

**СТРАТЕГІЯ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ:
СИНТЕЗ ПРАВОВИХ, ОСВІТНІХ
ТА ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ**

Колективна монографія

ЧЕРНІГІВ
2022

*Рекомендовано до друку вченою радою
Науково-освітнього інноваційного центру суспільних трансформацій
(протокол № 2 від 30 грудня 2022 р.)*

Рецензенти:

Шапошников Костянтин Сергійович – доктор економічних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, начальник відділу науково-дослідної роботи та атестації наукових кадрів ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України.

Дерій Жанна Володимирівна – докторка економічних наук, професорка, завідувачка кафедри економіки, обліку і оподаткування, Національний університет «Чернігівська політехніка».

Баженова Олена Володимирівна – докторка економічних наук, доцентка, професорка кафедри економічної кібернетики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Редакційна колегія колективної монографії:

Старченко Григорій Володимирович – головний редактор, доктор економічних наук, професор, директор Науково-освітнього інноваційного центру суспільних трансформацій.

Дука Анастасія Петрівна – доктор економічних наук, професор, членкиня Правління Науково-освітнього інноваційного центру суспільних трансформацій.

Лютіков Павло Сергійович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного та митного права, Університет митного права і фінансів.

Товмаш Дмитро Анатолійович – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії гуманітарних наук Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

С83

Стратегія сучасного розвитку України: синтез правових, освітніх та економічних механізмів : колективна монографія / за загальною редакцією професора Старченка Г. В. Чернігів : ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2022. 283 с.

ISBN 978-617-95224-6-8

DOI: <https://doi.org/10.54929/monograph-12-2022>

У монографії представлені наукові підходи до формування стратегії сучасного розвитку України, на основі яких узагальнено правові, освітні та економічні механізми їх реалізації та викладені новітні ідеї й практичні рекомендації за сучасних реалій. Висвітлені актуальні проблеми в Україні, а також запропоновано шляхи їхнього розв'язання, оскільки ідеї вибору стратегії подальшого розвитку на сьогодні є важливою складовою національної політики України. Обґрунтовується важливість вибору варіанту стратегії розвитку країни внаслідок геополітичних зрушень, що посилює необхідність синтезу правових, освітніх та економічних механізмів за нового виміру сучасних суспільних процесів на довготривалу перспективу.

Монографія призначена для наукових, науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, представників органів публічної влади та бізнесових структур, широкого кола усіх зацікавлених осіб.

С83

УДК 330.34

ISBN 978-617-95224-6-8

DOI: <https://doi.org/10.54929/monograph-12-2022>

ЗМІСТ

1. НОВІ ВИКЛИКИ ТА СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Гбур З. В.

РОЗДІЛ 1.1. РИЗИКИ СПРИЧИНЕНІ ВІЙНОЮ ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА
ДЕРЖАВИ..... 5

Філіпова Н. В.

РОЗДІЛ 1.2. КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ
ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ
ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я 21

Голіонко Н. Г., Кондратьєва К. А.

РОЗДІЛ 1.3. ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ: КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ
ТА ВПЛИВОВІ ТРЕНДИ РЕАЛІЗАЦІЇ 36

Безус В. О.

РОЗДІЛ 1.4. ЕНЕРГЕТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО
КОМПЛЕКСУ МІСТА 50

2. ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ СУЧАСНИМ РОЗВИТКОМ УКРАЇНИ

Кузнецова М. Ю.

РОЗДІЛ 2.1. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОГО ТА ЗАРУБІЖНОГО
ДОСВІДУ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИРІШЕННЯ ТРУДОВИХ СПОРІВ
З УРАХУВАННЯМ ВИКЛИКІВ 2022 РОКУ 67

Блінова Г. О.

РОЗДІЛ 2.2. ВПРОВАДЖЕННЯ ЄДИНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ЕЛЕКТРОННОЇ
СИСТЕМИ У СФЕРІ БУДІВНИЦТВА ЯК ЕТАП МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕЛЕКТРОННОГО
УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ 85

3. ТРАНСФОРМАЦІЇ В ПУБЛІЧНІЙ СФЕРІ: ІНТЕГРАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ, ВЛАДИ, СОЦІУМУ

Жорняк А. М., Подпльота С. В.

РОЗДІЛ 3.1. ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО СОЦІАЛЬНОЇ
ІНТЕГРАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ 101

Орлова Н. С., Лукашук М. В.

РОЗДІЛ 3.2. ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ..... 118

Баклан О. В.

РОЗДІЛ 3.3. МІНІМІЗАЦІЯ ПРИСУТНОСТІ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ
ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА: ДУМКИ «ЗА» ТА «ПРОТИ» 133

Молодцов О. В., Шкорута І. Л.

РОЗДІЛ 3.4. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ІДЕЇ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ ІНСТИТУТІВ
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ..... 148

4. ОРІЄНТИРИ РЕГІОНАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ РОЗВИТКУ КРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Сорока М. А.

РОЗДІЛ 4.1. ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ
У ЄВРОПІ: ОСОБЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ 164

Ігнат О. В.

РОЗДІЛ 4.2. ІНТЕГРУВАННЯ ІНСТРУМЕНТАРІЮ ПІДТРИМКИ
СПІВРОБІТНИЦТВА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ДО КЛАСТЕРНОЇ
МОДЕЛІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРІОРИТЕТІВ РЕГІОНАЛЬНОЇ СМАРТ-СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ
У ВОЄННИЙ І ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД В УКРАЇНІ..... 178

Калинка А. К., Томаш Л. В., Лесик О. Б.

РОЗДІЛ 4.3. ОПТИМІЗАЦІЯ ЗНИЖЕННЯ СОБІВАРТОСТІ ВИРОБНИЦТВА
ДЕШЕВОЇ ЯЛОВИЧИНИ В М'ЯСНОМУ СКОТАРСТВІ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ
БУКОВИНИ 192

5. НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Кошова С. П.

РОЗДІЛ 5.1. ІННОВАЦІЙНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТВОРЕННЯ РАКЕТНО-КОСМІЧНОЇ
ТЕХНІКИ В ЦІЛЯХ ПІДВИЩЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 216

6. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Крилова І. І., Загорчевна Н. Б.

РОЗДІЛ 6.1. ЗЕЛЕНІ ОБЛІГАЦІЇ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАЛУЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙ
У ВОДНИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ 228

Козьмук Н. І.

РОЗДІЛ 6.2. ПОГЛИБЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВІЙНИ 253

Коленіченко Т. І.

РОЗДІЛ 6.3. ІНСТИТУЦІЙНІ СУБ'ЄКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РЕІНТЕГРАЦІЇ
ВЕТЕРАНІВ В УМОВАХ ВІЙНИ: СТЕЙКХОЛДЕРСЬКИЙ ПІДХІД 269

Баклан О. В.

Доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного права,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна

РОЗДІЛ 3.3. МІНІМІЗАЦІЯ ПРИСУТНОСТІ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА: ДУМКИ «ЗА» ТА «ПРОТИ»

Розділ присвячений аналізу та роздумам щодо проблематиці відносно вимог сьогодення щодо встановлення сучасних партнерських відносин держави з іншими суб'єктами права, зокрема, суб'єктами господарської діяльності та підприємництва. У дослідженні відмічено, що актуальність цього питання нині зростає не дивлячись на війну, про що зазначають як державні діячі, так і вітчизняні і зарубіжні вчені. Прозорість економічної політики, розвиток людського капіталу та соціальної сфери повинні стати важливими чинниками розвитку й стабілізації на належному рівні національної економіки та вітчизняного підприємництва, спільної концентрації інтересів різноманітних учасників правовідносин у сфері економіки та підприємництва, що в підсумку повинно призвести до сталого економічного зростання й стабільного розвитку галузей підприємництва.

Oleh Baklan

Doctor of Legal Sciences, Professor,
Professor of the Department of Public Law,
Borys Grinchenko Kyiv University,
Kyiv, Ukraine

CHAPTER 3.3. MINIMIZING THE PRESENCE OF THE STATE IN THE SPHERE OF ECONOMY AND ENTREPRENEURSHIP: OPINIONS «YES» AND «AGAINST»

The chapter is devoted to analysis and reflections on the issues related to today's requirements for establishing modern partnership relations of the state with other subjects of law, in particular, subjects of economic activity and entrepreneurship. The study noted that the relevance of this issue is growing now, despite the war, which is noted by both statesmen and domestic and foreign scientists. The transparency of economic policy, the development of human capital and the social sphere should become important factors in the development and stabilization at the appropriate level of the national economy and domestic entrepreneurship, the joint concentration of the interests of various participants in legal relations in the field of entrepreneurship, which should eventually lead to sustainable economic growth and stable development of entrepreneurship industries.

Вступ

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. із поширенням ринкових методів господарювання імперативні заходи правового регулювання відносин у сфері підприємництва або дедалі більше поступаються місцем диспозитивним, або змушені взагалі зникати (чи зупинятися) з огляду на наявні або неявні зобов'язання, прийняті Україною перед міжнародними організаціями. Тому є очевидним, що Україні слід відійти від практики, коли рідкістю стає прийняття норм-дозволів, при цьому кількість прийнятих норм-заборон постійно збільшується. Мінімізація присутності держави у сфері економіки та підприємництва, насамперед, повинна проявлятися в тому, що держава повинна сприяти виправленню «провалів ринку», а приватний сектор економіки та підприємництва разом з громадянським суспільством повинні бути спроможні сприяти виправленню провалів політики. При цьому обов'язком держави є всеосяжне й довгострокове бачення, прийняття стратегічних рішень з урахуванням усіх можливих наслідків. Якщо держава не виконує ці функції, вона стає небезпечною і для суспільства, і для підприємців. Що є підтвердженням оптимальності регулюючого впливу держави в сфері економіки та підприємництва, при цьому способи виконання цього обов'язку держави можуть бути різними, враховуючи різноманітні суб'єктивні та об'єктивні обставини, що виникають всередині країни так і за її межами. Нині як і всі роки незалежності проблематика державного впливу на економіку та підприємництво активно обговорюється в професійних і наукових колах юристів та економістів такими вченими як: В. Добровольська, О. Клим, М. Ковальова, А. Ластовецький, П. Пальчик, І. Солошкіна, В. Цветков, Г. Швиданенко, Ф. Шульженко, О. Юлдашев та багатьма іншими [2, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 14, 15, 16, 17].

3.3.1. Мінімізація присутності держави у сфері економіки та підприємництва як вплив держави на суспільні відносини

У контексті окресленої проблематики стратегія суб'єктів підприємництва може бути визначена як діяльність для досягнення досконалості. Тобто сенс стратегії підприємств повинен полягати в тому, щоб знайти спосіб виділитися з конкурентного середовища і запропонувати споживачеві найоптимальніший продукт (послугу).

Мінімізація присутності держави у сфері економіки та підприємництва як вплив держави на суспільні відносини у будь-якій сфері суспільного життя є, безумовно, ознакою диспозитивних методів адміністративно-правового регулювання цих відносин. «Лібералізація» визначається як надання більших свобод, можливостей у здійсненні чогось або як напрям в економіці, що передбачає послаблення, поступки кому-небудь у чомусь [1, с. 616]. «Оптимізація» визначається як надання чому-небудь оптимальних, найбільш сприятливих властивостей, співвідношень (покращення) характеристик системи чи як визначення найбільшого або найменшого значення якоїсь функції [1, с. 851].

У цьому сенсі досліджуючи окреслену проблематику доречним представляється з'ясувати, яким чином держава спроможна за допомогою правових заходів надати більших свобод, можливостей функціонування суб'єктам підприємництва, створити оптимальні, найбільш сприятливі умови для їхньої діяльності та розвитку.

В контексті даного дослідження варто зазначити, що одним із помітно вдалих сучасних досліджень, присвячених моделям управління (регулювання тощо), є праця В. В. Цветкова та В. П. Горбатенка «Демократія – Управління – Бюрократія: в контексті модернізації українського суспільства» [2].

Відповідно до чинного законодавства України державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності визначається як напрям державної політики, спрямований на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та у спосіб, що встановлені Конституцією та законами України [3, ст. 1].

Ці положення Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» про зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання є невдалим. За авторським переконанням, як і в Законі України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності», так і у даному випадку слово «зменшення» потребує заміни на слово «оптимізація» або ж застосування визначення «обґрунтований рівень».

Як зазначають деякі вітчизняні економісти [4, с. 100] (користуючись методологією Г. Хофштеде), відмінності в управлінні підприємствами покладено в основу виокремлення моделей управління, які характеризують специфіку менеджменту підприємств різних країн, що обумовлена національними та культурними особливостями. Вони визначаються, за методологією Г. Хофштеде, із використанням таких критеріїв моделювання: індивідуалізм/колегіальність (IDV), зона влади (PDI), ухилення від невизначеності (UAI); мужність/жіночість (MAS).

Індивідуалізм/колегіальність визначає міру задоволення індивідуальних чи колективних потреб. Індивідуалізм передбачає, що людина діє у власних інтересах; колективізм, навпаки, виходить із того, що людина належить до певної групи і не може вважати себе вільною від неї.

Зона влади показує рівень нерівномірності розподілу повноважень на підприємствах. У культурах, цінності яких орієнтовані на мінімізацію посадових відмінностей, нормальним є участь персоналу в управлінні; в інших, де підкреслюється соціальний статус, керівники й підлеглі вважають себе належними до різних категорій індивідів, що мають спеціальні права та привілеї.

Ухилення від невизначеності характеризує намагання людей уникнути ситуацій, у яких вони непевно почуваються. Люди, що не сприймають невизначеності, характеризуються активністю, схильністю до ризику, емоційністю, нетерпимістю; сприйняття невизначеності робить людей толерантними, рефлексивними, неагресивними.

Мужність зумовлюється ступенем переважання таких цінностей, як завзятість, гроші й речі, відсутність уваги до інших; жіночність визначається співчуттям, емоційною відкритістю, взаємозалежністю.

На основі обробки більше ста тисяч анкет, використовуючи методи статистичного аналізу, Г. Хофштеде виокремив вісім моделей управління для 40 країн, що характеризуються різними співвідношеннями кількісних значень наведених критеріїв. Ці моделі є в таких групах країн:

- розвинені латинські (високий рівень PDI, UAI, середній IDV, MAS);
- менш розвинені латинські (високий рівень PDI, UAI, низький IDV, MAS);
- Японія (високий рівень UAI, MAS, середній PDI, IDV);
- менш розвинені азійські (високий PDI, середній MAS, низькі UAI, BDV);
- близькосхідні (високий рівень PDI, UAI, середній MAS, низький IDV);
- германські (середній рівень UAI, IDV, MAS, низький PDI);
- англосаксонські (високий рівень IDV, MAS, низький PDI, UAI);
- нордичні (середній рівень UAI, IDV, низький PDI, MAS) [4, с. 100-101].

На жаль, вітчизняну модель управління підприємствами, з огляду на відносно невеликий період її ринкового функціонування, вчені-економісти не визначають. Вони лише зазначають, що завданням менеджерів є її формування як на загальнонаукових засадах, так і на основі національних особливостей, не допускаючи формального перенесення іноземного досвіду менеджменту, який суперечить українській культурі [4, с. 101].

Важко знайти формальне визначення та характеристику вітчизняної моделі управління підприємствами і в працях вчених фахівців з господарського права. Так, відомий своїми дослідженнями з удосконалення державної регуляторної політики О.Х. Юлдашев лише визначає риси та особливості управління підприємствами, а саме він зазначає: «що несправедлива державна політика, несправедливі, неякісні державно-політичні рішення, бюрократизація державних інституцій та негативний вплив на економіку країни з боку міжнародних фінансових організацій є чинниками конфліктогенності в перехідному суспільстві, призводять до соціальної напруженості, кризи права і влади у державі, а отже до суттєвих загроз національній безпеці» [5, с. 89]. При цьому вчений робить правильний теоретичний висновок, що розроблення теоретико-методологічних засад державної регуляторної політики, спрямованих на забезпечення справедливості та високої якості ДПР, які не суперечать *acquis*, є важливим чинником, складовою національної безпеки [5, с. 89].

Враховуючи це, можна стверджувати, що навіть теоретичне визначення, а потім і практичне створення оптимальної вітчизняної моделі управління підприємствами є одним із важливіших завдань правової на-

уки та однією з найвагоміших складових економіки країни. Тому, як правильно підкреслює сучасний дослідник цього напрямку регулювання підприємницької діяльності А.С. Ластовецький [6, с. 161], вдосконалення організаційно-правового впливу, тобто необхідність забезпечення оптимального балансу між регулюванням економічних процесів і ринкової саморегуляції за допомогою впровадження відповідних організаційних та правових інструментів, видається найактуальнішою проблемою сьогодні української економічної реформи та її правового забезпечення.

Ураховуючи беззаперечний факт, що підприємництво є матеріальною основою економіки держави, а також враховуючи те, що державне управління і державне регулювання є поняттями однорідними, звернемо увагу на те, що: проблема державного управління економікою є комплексною. Комплексність тут означає, що, насамперед, повинен бути чітко визначений понятійний апарат, всебічно досліджений правовий статус державних органів, уповноважених на здійснення державного управління економікою (суб'єкт управління), взаємозв'язки та місце кожного органу в системі державних органів (що по відношенню до підприємництва зроблено нами раніше), а також об'єкт управління – економіка та підприємництво в Україні. Щодо останнього – необхідним постає уточнення змісту таких системоутворюючих понять як “економіка” та “підприємництво”, оскільки, наприклад, визначення економіки як народного господарства за умов багатьох рівноправних форм власності явно вимагає подальшого дослідження та поглиблення цієї ключової дефініції.

Держава об'єктивно зацікавлена в ефективному та стабільному функціонуванні суб'єктів підприємництва, а також у позитивних результатах їхньої діяльності. Державне регулювання діяльності суб'єктів підприємництва має бути продуманим і збалансованим. При цьому співвідношення публічних і приватних інтересів при державному регулюванні підприємницької діяльності має виявлятися в такому державному впливі, який надає можливість суб'єктам підприємництва ефективно розвиватися і при цьому забезпечує необхідні потреби й інтереси як громадян так і органів публічного управління в сфері економіки та підприємництва.

Звісно, розвиток підприємництва є одним із найголовніших чинників створення ефективної економіки. Це було зрозуміло ще на початку 90-х років ХХ століття, що видно з програмних нормативно-правових актів того часу, це зрозуміло й нині, що видно з сучасних нормативно-правових актів стратегічного спрямування.

Але як свідчить сучасний світовий досвід, досягнути конкурентоспроможного стану економіки неможливо без забезпечення раціонального балансу між державним регулюванням економічних процесів і саморегуляцією внутрішнього ринку. Визначення ефективних економічних й правових засобів та заходів є сучасним завданням науковців, державних діячів, всього суспільства. З цієї теми вітчизняні вчені В. В. Цветков, І. О. Кресіна, А. А. Коваленко влучно зазначають, що слабка неефективна діяльність держави в особі її компетентних органів, скорочення

державної (курсив автора. – О.Б.) економічної ролі не лише уповільнює процес формування цивілізованого ринку, а й призводить до згорання активної діяльності у соціальній сфері, яке спричиняє гальмування людського розвитку, більше того – не забезпечує збереження його на попередньому рівні. Окремими *державними діячами і вченими неправильно тлумачиться ідея відносного скорочення державного втручання в економіку й інші сфери життя українського суспільства* (курсив автора. – О.Б.) [7, с. 6]. До того ж в умовах так званого «перехідного» періоду (який в Україні вже триває четверте десятиріччя і з врахуванням війни з РФ невідомо коли буде чи планується бути завершеним) діє доведений принцип, обґрунтований науковими дослідженнями: чим більше країна відстає економічно, тим більш впливовою має бути роль державного управління (регулювання також) в сфері економіки, та її матеріальної основи підприємництва тощо.

При цьому напевно, що, з огляду на такі чинники, як менталітет вітчизняних чиновників, кумівство в органах публічного управління, корупційні традиції, несаможиттєвість прийняття управлінських рішень посадовими особами на центральному і місцевому рівнях та ін., вплив державного управління (регулювання тощо) в сфері економіки (підприємництва тощо) повинен бути обґрунтованим науково, законодавчо визначеним та, що дуже важливо, оскільки збереже від можливих помилок. Цей управлінський (все частіше регуляторний) вплив повинен застосовуватись лише в доцільних випадках. У разі, якщо державне втручання не є обґрунтованим економічно або не викликане надзвичайними обставинами, його не потрібно застосовувати.

3.3.2. Аналіз окремих роздумів щодо проблематики відносно забезпечення сучасних партнерських відносин держави з суб'єктами господарської діяльності та підприємництва

Історично початком деякої мінімізації присутності держави в економіці та підприємстві в сенсі лібералізації регулюючого впливу держави в сфері економіки та підприємництва можна вважати прийняття Концепції переходу України до ринкової економіки, схваленої у 1990 р. Верховною Радою України. Згідно з цим програмним документом, метою державного регулювання економіки є досягнення ефективного, поступового та стабільного розвитку, яке на той час повинно було забезпечуватись плановою, управлінською, контрольною діяльністю центральних органів виконавчої влади України. У той самий час у науці адміністративного права з середини дев'яностих років минулого століття з'являються думки про співвідношення понять «державного управління економікою (та підприємництвом)» і «державного регулювання економікою (та підприємництвом)» При цьому думки вчених схилиються на користь останнього визначення.

Регулювання державою правовідносин у сфері економіки та підприємства продовжилось шляхом прийняття Закону України «Про підприємство» від 01.09.1991 р., який уперше визнавав підприємство

на законодавчому рівні. У той час був утворений такий центральний орган державної виконавчої влади, як Держпідприємництво, основним завданням якого була реалізація державної політики в сфері підприємництва. Було затверджено Програму державної підтримки підприємництва та Комплексний план реалізації Програми державної підтримки підприємництва, Укази Президента України, наприклад, Указ «Про реформування системи державної підтримки підприємництва», інші нормативно-правові акти. Нарешті Конституція України 1996 р. закріпила право на здійснення підприємницької діяльності. У подальшому, з метою забезпечення єдиної державної політики у сфері малого підприємництва, Кабінетом Міністрів України була затверджена Концепція державної політики розвитку малого підприємництва, прийняті Закони України «Про державну підтримку малого підприємництва», «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»; з метою зменшення впливу державних органів на підприємницьку діяльність прийнято такі Укази Президента «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності», «Про лібералізацію підприємницької діяльності та державну підтримку підприємництва». Нарешті з'явилися Господарський та Податковий кодекси України тощо. Указом Президента України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 9.12.2010 р. ліквідовано Держпідприємництво України як центральний орган державної виконавчої влади, функції якого покладені на Міністерство економічного розвитку і торгівлі України.

Тут варто навести слушну думку публіциста І. Соломка та вітчизняного дослідника-економіста А. Є. Жарікова, які яскраво констатують і доказують [8, с. 28-29; 9 с. 103-110], що, зважаючи на досвід провідних країн, національні суб'єкти підприємництва за наявності державної підтримки значно швидше розвиваються та займають провідні місця на світовому ринку. В той самий час державні органи управління та підприємства повинні утримувати баланс взаємовідносин та не переходити через межу між державною підтримкою та відвертим протекціонізмом. Органи державного управління повинні чітко розрізняти ці поняття, безпомилково визначати обставини, за яких можна застосовувати ці заходи та передбачати наслідки, до яких вони можуть призвести. Різниця полягає в тому, що за запровадження політики державної підтримки вітчизняним підприємствам пропонуються додаткові матеріальні та нематеріальні засоби, за допомогою яких підприємства можуть підвищувати свою конкурентоспроможність. У той же час на відміну від політики державної підтримки, протекціоністські дії захищають підприємства від жорсткої конкуренції з боку потужних іноземних підприємств та дають змогу вітчизняним підприємствам зміцнити свої позиції на внутрішньому ринку. Однак тривале застосування протекціоністських заходів призводить до зниження конкурентоспроможності підприємництва, сповільнення темпів зростання бізнесу та загалом – відставання економіки країни у технологічному та інноваційному розвитку. Як це може відбуватися в

Україні, де, наприклад, підприємства вугільної галузі називають «чорною діркою». Що має під собою підстави. Так, зі «стабільних» 2007-го до 2011-й рр. підприємства вугільної галузі України отримали у вигляді інвестицій в основний капітал 3,6 млрд грн. Майже стільки же було виділено на технічне переоснащення вугле- і торфопереробних підприємств. У 2011 р. вугледобувній галузі з держбюджету виділено 10,5 млрд грн., у 2012 р. рекордних 11 млрд грн. [8, с. 29]. З таким тягарем важко розраховувати на швидку ефективність економічних реформ у інших галузях підприємництва. Але величезна кількість робітників, які зайняті на підприємствах вугільної галузі потребує працевлаштування та іншого соціального забезпечення у випадку, як що влада наважиться (звісно при настанні мирного часу) на реформи аналогічні реформам М. Тетчер, що були проведені у вугільній галузі Великої Британії у 80-ті роки минулого століття.

Значне коло науково-теоретичних та практично-прикладних праць як науковців, так і державних діячів присвячено проблемі лібералізації політики з розвитку та державної підтримки малого підприємництва. Вона розглядається ними як один із основних та швидко діючих шляхів оздоровлення економіки.

Аналізуючи теоретичні розробки з визначення поняття державної підтримки підприємництва, досить лаконічно, але слушно і змістовно визначає це поняття О. В. Клим. На її думку [10, с. 113], державна підтримка підприємництва – це комплекс правового, організаційного, ресурсного, соціального та іншого забезпечення державою процесу створення необхідних умов становлення та розвитку конкурентоспроможного підприємництва. Загалом можна вважати це визначення вдалим, але не зовсім повним.

Ще більш звужено дивиться на зміст зазначеної дефініції М. В. Ковальова [11, с. 171]. Визначаючи функції держави з підтримки підприємництва, вчена до складових функцій держави з підтримки підприємництва відносить лише:

- а) інформаційно-аналітичну та планово-прогностичну підтримку;
- б) організацію і контроль за виконанням прийнятих державними органами нормативно-правових приписів;
- в) формування і забезпечення реалізації цільових програм з підтримки та сприяння розвитку підприємництва.

М. В. Ковальова також стверджує [11, с. 171], що до завдань правового регулювання підприємницької діяльності, окрім додержання публічних інтересів, слід також віднести: створення сприятливих умов для розвитку приватної ініціативи шляхом інституціонального розвитку ринкових механізмів; компенсацію можливого негативного впливу у процесі формування нової системи господарювання.

Це останнє твердження вказує на приналежність вченої до прихильників жорсткого державного регулювання підприємницької діяльності. Категорично та повністю ці твердження прийняти важко, оскільки нині інституціональний розвиток ринкових механізмів є прерогативою ринко-

вої саморегуляції, а компенсація можливого негативного впливу в процесі формування нової системи господарювання притаманна найбільш високо розвиненим країнам з соціально орієнтованою економікою і, на жаль, ще тривалий час може бути лише мрією для нашої держави.

Нині, державна підтримка підприємництва в Україні не обмежується тими напрямками діяльності, на які правильно вказує О. В. Клим і М. В. Ковальова, - це не тільки планування, забезпечення, контроль за виконанням прийнятих державними органами приписів та ін., про що наголошують молоді вітчизняні вчені, але і в багатьох випадках невтручання державних органів у сферу економіки та підприємництва. Тому визначення поняття державної підтримки підприємництва може бути предметом наукової дискусії, але в практичній площині корисніше змінити прикінцеве положення ст. 47 «Загальні гарантії прав підприємців» Господарського кодексу, додавши до п. 6 наступне: «Держава зобов'язується не втручатись у господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності, а також в адміністративні та інші відносини управління за участі суб'єктів господарювання, за винятком випадків, що передбачені законодавством України». А також у п. 1. ст. 48 «Державна підтримка підприємництва» Господарського кодексу після слів «З метою створення сприятливих організаційних і економічних» додати слова «та інших» умов (далі по тексті). Останнє доповнення підкреслить, що нині державна підтримка підприємництва може вимагати також інформаційних, методичних, екологічних, фінансових та інших умов для розвитку підприємництва.

Нині у цьому контексті варто підтримати думку тих вчених, які підкреслюють негативний вплив на стан національної економіки макроекономічної та політичної нестабільності, мікроекономічної невпевненості суб'єктів господарювання на фоні світових кризових явищ.

Мінімізація негативного впливу зазначених чинників можлива шляхом створення оптимально корисних правил поведінки щодо регулюючого (та управлінського) впливу держави в сфері економіки та підприємництва. На законодавчому рівні практично-корисними були б адміністративно-правові норми, які б, наприклад, передбачали заборону внесення змін до системи та порядку оподаткування протягом одного року (що підтверджується авторським опитуванням підприємців Києва і Київської області) та попередження заздалегідь про подібні зміни не пізніше як за квартал до їх введення з відповідними ретельними роз'ясненнями компетентних державних органів [12]. У цьому ж сенсі, з позиції впливу теорії на практику, логічним виглядає доповнення статті 6 Господарського кодексу «Загальні принципи господарювання» принципом наступного змісту: «не протиставлення законності та економічної доцільності». В разі запровадження даного принципу до чинного законодавства та в випадку його дотримання нормотворчими органами України будуть зведені до мінімуму випадки прийняття законодавчих положень [13, ст. 139.1.12], які змушують вітчизняних суб'єктів підприємництва іти в тінь. Зазначена норма Податкового Кодексу України, що забороняла відноси-

ти грошові розрахунки з фізичними особами-суб'єктами підприємництва до видатків підприємства, лише гальмувала розвиток вітчизняного підприємництва та повинна була бути скасованою. Це також побічно підтверджується стовідсотковим опитуванням вітчизняних підприємців [12, додатки]. Це, мабуть, зрозуміла і влада України, прийнявши зміни до Податкового Кодексу, які набрали чинності з 1.01.2012 р.

Згідно з чинним законодавством України, основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання є:

- державне замовлення;
- ліцензування, патентування і квотування;
- сертифікація та стандартизація;
- застосування нормативів та лімітів;
- регулювання цін і тарифів;
- надання інвестиційних, податкових та інших пільг;
- надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій.

Стосовно згаданої норми правильну та своєчасну пропозицію робить В. В. Добровольська, уточнюючи перелік основних засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів підприємницької діяльності шляхом закріплення в ч. 2 ст. 12 ГК України невичерпного переліку засобів регулюючого впливу держави на господарську діяльність, тобто доповнення ч. 2 абзацом такого змісту: «інші засоби регулюючого впливу держави на суб'єктів господарської діяльності визначаються законом за умови додержання основних принципів господарювання» [14, с. 186].

Але з позиції теорії права останнє доповнення ч. 2 ст. 12 ГК України, яке робить молода вітчизняна вчена, потребує уточнення в тому сенсі, що держава впливає не на суб'єктів господарської діяльності, а на їхню поведінку. З цією зміною запропоноване доповнення ч. 2 ст. 12 ГК України заслуговує уваги законодавця.

У той же час з позиції лібералізації та оптимізації регулюючого впливу держави в сфері підприємництва ніяк не можна погодитись з висновками В. В. Добровольської, яка є фахівцем з господарського права, проте, враховуючи наступні висновки, схильється до закріплення у законодавстві принципів та завдань, які більш властиві державному директивному управлінню. Мається на увазі наступні твердження вченої. Так, для подальшого упорядкування державного регулювання цін В. В. Добровольська пропонує [14, с. 188] доповнити Закон України «Про ціни та ціноутворення» ст. 3, у якій визначити наступні цілі державного регулювання цін, зокрема: контроль рівня інфляції; сприяння формуванню конкурентного середовища; створення соціально орієнтованої системи цінового регулювання щодо товарів і послуг першої необхідності; узгодження інтересів товаровиробника, покупця і держави; забезпечення економічної безпеки країни; захист вітчизняного товаровиробника; захист найменш забезпечених верств населення від необґрунтованого росту цін на товари першої необхідності; створення умов для нормальної конкуренції; державний вплив на діяльність підприємств-монополістів та обмеження їх діяльності; обмеження інфляційного росту цін у результаті виникнення

товарного дефіциту, різкого росту цін на фактори виробництва; підтримка цінових пропорцій. Крім цього, для забезпечення інтересів суб'єктів підприємництва запропоновано [14, с. 187] доповнити ст. 5 Закону України «Про стандартизацію» такими принципами: максимальне врахування законних інтересів зацікавлених осіб при розробці стандартів застосування міжнародних вимог до стандартів як основи розробки національних стандартів, за винятком випадків, установлених законом; неприпустимість створення перешкод виробництву, обороту продукції в більшій мірі, ніж це необхідно для досягнення поставлених перед стандартизацією цілей; неприпустимість установлення стандартів, що суперечать технічним регламентам; забезпечення умов для однакового застосування стандартів.

Деякі з наведених висновків вченої непереконливі з точки зору обґрунтування та практичного дотримання. Деякі з наведених принципів та завдань у тій чи іншій формі (хоча і не дослівно) передбачені чинним законодавством та є нормативною основою, на якій ґрунтується діяльність окремих органів виконавчої влади в Україні.

Також у сенсі непереконливого наукового обґрунтування та маловірогідного практичного застосування не можна не зупинитись на твердженні А. С. Ластовецького, який вважає, що з метою забезпечення необхідних умов для ефективної реалізації належних підприємцям прав, свобод і захищених законом інтересів важливо задіяти увесь комплекс юридичних засобів *(не перераховуючи, яких саме, хоча юридичні засоби можуть бути доречними та недоречними; обґрунтованими та волюнтаристськими та ін. – тут і далі примітка і курсив автора. – О.Б.)*. Потрібне здійснення найважливіших кодифікаційних робіт у галузі адміністративного права *(яких саме, і чи потрібна ця кодифікація, і яка кодифікація є найважливішою? – примітка і курсив автора. – О.Б.)*, які б регулювали відносини контролю у сфері виконавчої влади, у сфері управлінських (адміністративних) послуг тощо, тобто спрямованих на забезпечення адміністративної реформи та наступного виконання її результатів [6, с. 173].

Суперечливою є також пропозиція прийняття Закону України «Про основні засади здійснення контролю за діяльністю суб'єктів господарювання в Україні», що, на думку А. С. Ластовецького [6, с. 174], дасть змогу вперше ефективно розв'язати проблему проведення перевірок суб'єктів підприємництва, визначивши вичерпний перелік компетентних органів та прозорі процедури здійснення цих перевірок. Аналогічні пропозиції практично одночасно лунають з боку вчених-політологів, які також досліджують проблеми удосконалення державного регулювання економіки з метою покращення добробуту населення. Так, наприклад, Ф. П. Шульженко [15, с. 52] теж пропонує прийняти окремий Закон «Про юридичну відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності», який, на його погляд, стане реальним механізмом протидії тіньовій економіці. Вчений не конкретизує власну пропозицію, але і у такому загальному вигляді з нею погодитися теж важко, оскільки різні види юридичної відповідальності суб'єктів господарювання в Україні вже на час внесення даної пропозиції були передбачені як КУпАП, так і ККУ. Ці вищезазначені пропозиції вітчизняних вчених об'єднує одне

бажання – вирішити болючу проблему шляхом прийняття спеціального правового акту.

Зазначену А. С. Ластовецьким, Ф. П. Шульженко та іншими вченими проблему дійсно слід врегулювати на законодавчому рівні, але зробити це можна та потрібно менш трудомістким способом, а саме, передбачивши обмеження кількості перевірок суб'єктів підприємництва у різних сферах підприємницької діяльності й для різних суб'єктів господарювання – прийнявши відповідну норму (норми) в Розділі 2 Господарського кодексу «Основні напрями та форми участі держави й місцевого самоврядування у сфері господарювання». В протилежному випадку – випадку прийняття пропозиції вченого-адміністративіста А.С. Ластовецького – та подібної пропозиції вченого-політолога Ф. П. Шульженка для досягнення розумної мети – ефективної реалізації належних підприємцям прав, свобод і захищених законом інтересів, з одного боку, непереконливо виглядає заклик до збільшення потужного впливу держави на підприємницьку діяльність, а, з іншого боку, також непереконливо пропонується закріпити цей вплив на законодавчому рівні.

Роблячи також не зовсім обґрунтовану пропозицію законодавцю, намагання здійснити вичерпну класифікацію дозволів демонструє молода вчена-адміністративіст І. В. Солошкіна [16, с. 172], яка пропонує закріпити в Законі України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» поняття «дозвіл», визначивши його як акт, прийнятий уповноваженими органами і який охоплюється дозвільною системою у сфері господарської діяльності. Усі інші акти, крім ліцензії, які не охоплюються названою системою, доцільно, на думку вченої, запропонувати назвати дозвільними документами. До них І. В. Солошкіна віднесла [16, с. 172]: а) ліцензію, б) дозволи, які надаються у сфері захисту економічної конкуренції, в) дозволи, які надаються для операцій зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими матеріалами й речовинами, сильнодіючими отруйними речовинами, г) дозволи у сфері використання ядерної енергії. Аналогічних позицій дотримується П. Пальчик [17, с. 73-75], який робить подібні обґрунтування та пропозиції, але відносно поняття «ліцензія».

У часи інновацій, стрімких змін технологій, появи нових видів господарської діяльності законодавчий перелік дозволів, ліцензій та інших документів дозвільного характеру не повинен бути вичерпним. Тому слід визнати, що в даному випадку визначення законодавця стосовно поняття «документ дозвільного характеру», тобто «дозвіл, висновок, рішення, погодження, свідоцтво, інший документ, який дозвільний орган зобов'язаний видати суб'єкту господарювання у разі надання йому права на провадження певних дій щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності, без якого суб'єкт господарювання не може проваджувати певні дії щодо здійснення господарської діяльності або видів господарської діяльності» [18, ст. 3], на сьогодні є більше вдалим, ніж пропонується І. В. Солошкіною та П. Пальчуком, а запропоновані ними висновки та класифікація можуть бути предметом лише наукової дискусії.

Висновки

В якості загальних висновків можна констатувати, що застосування правового регулювання економіки та підприємництва як різновиду державного регулювання залежить від конкретної галузі (напрямку) регулювання. При цьому державне регулювання є виправданим у випадках, коли ступінь і форма мінімізації присутності держави у сфері економіки та підприємництва обґрунтовується тим, що саме такий вплив найкращим чином сприяє конкуренції на ринку. Також підбиваючи підсумки можна зазначити, що правовий вплив держави на економіку та підприємство раціонально характеризувати тим, що будь-яке регулювання виправдане там, де система вільного ринку нездатна функціонувати ефективно.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Busel, V. T. (Ed.). (2007). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy* [A large explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv; Irpin : VTF "Perun" [in Ukrainian].
2. Tsvietkov, V. V. (2001). *Demokratia - Upravlinnia - Biukokratia: v konteksti modernizatsii ukrainskoho suspilstva* [Democracy - Management - Bureaucracy: in the context of modernization of Ukrainian society]. Kyiv : Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, [in Ukrainian].
3. *Pro zasady derzhavnoi rehuliatornoj polityky u sferi hospodarskoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 11 veresnia 2003 roku № 1160-IV vid 11.09.2003 p. № 1160-IV* [On the principles of state regulatory policy in the field of economic activity: Law of Ukraine dated September 11, 2003 No. 1160-IV] (01.01.2023). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text> [in Ukrainian].
4. Shvydanenko, H. O. (Ed.), Vasyukov, V. H., Honcharova, N. P. etc (2009). *Ekonomika pidpriemstva* [Business Economics]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
5. Yuldashev, O. Kh. (2005). *Problemy vdoskonalennia derzhavnoi rehuliatornoj polityky v Ukraini : monohrafiia* [Problems of improving state regulatory policy: monograph]. Kyiv: MAUP [in Ukrainian].
6. Lastovetskyi, A. S. (2005). *Orhanizatsiino-pravovi zasady pidpriemnytskoi diialnosti* [Organizational and legal principles of entrepreneurial activity]. Candidate's thesis of 12.00.07. Kyiv. [in Ukrainian].
7. Tsvietkov, V. V., Kresina, I. O., & Kovalenko, A. A. (2003). *Suspilna transformatsiia i derzhavne upravlinnia v Ukraini: polityko-pravovi determinanty : monohrafiia* [Social transformation and public administration in Ukraine: political and legal determinants monograph]. Kyiv: In Yure. [in Ukrainian].
8. Solomko, I. (2012). *Ugolnaya dyra* [Charcoal hole]. *Korespondent.net - Correspondent.net*, 39 (527), 28-32. Retrieved from <https://ua.korrespondent.net/magazine/archive/555/>. [in Russian].
9. Zharikov, A. Ye. (2010). *Utvorenna haluzevykh obiednan yak mekhanizm formuvannia vitchyznianskykh transnatsionalnykh kompanii* [The formation of industry associations as a mechanism for the formation of domestic transnational companies]. *Aktualni problemy ekonomiky - Actual problems of the economy*, 7, 103-110 [in Ukrainian].
10. Klym, O. V. (2009). *Administratyvno-pravove rehuliuвання pidpriemnytskoi diialnosti v Ukraini* [Administrative and legal regulation of business activity in Ukraine]. Candidate's thesis of 12.00.07. Kyiv. [in Ukrainian].

11. Kovalova, M. V. (2007). Administratyvno-pravovi rezhymy pidpriumytskoi diialnosti v Ukrainy [Administrative and legal regimes of business activity in Ukraine]. Candidate's thesis of 12.00.07. Kharkiv [in Ukrainian].
12. Baklan, O. V. (2020). Derzhavna prysutnist u hospodarsko-pravovykh vidnosynakh: monohrafiia [State presence in economic and legal relations: monograph]. Kyiv: «Vydavnytstvo Liudmyla» [in Ukrainian].
13. Nalogovoy kodeks Ukrainy : po sostoyaniyu na 4.08.2013 [Tax Code of Ukraine : for 04.08.2013] (2013). *Biznes-Buhgalteriya - Business Bookkeeping*, 1–2 (988-989) [in Russian].
14. Dobrovolska, V. V. (2007). Pravovi zasady rehuliuвання pidpriumytskoi diialnosti v Ukraini [Legal principles of the regulation of entrepreneurial activity in Ukraine]. Candidate's thesis of 12.00.04. Donetsk [in Ukrainian].
15. Shulzhenko, F. P. (2007). Sotsialno-pravova derzhava v Ukraini: problemy stanovlennia ta modernizatsii : monohrafiia [The social and legal state in Ukraine: the problems of formation and modernization: monograph]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
16. Soloshkina, I. V. (2007). Administratyvno-pravovi zasady dozvilnoi diialnosti shchodo pidpriumytsstva [Administrative and legal principles of permitting activity in relation to entrepreneurship]. Candidate's thesis of 12.00.07. Kharkiv [in Ukrainian].
17. Palchuk, P. (2010). Tendentsii rozvytku instytutu litsenzuvannia za zakonodavstvom Ukrainy [Development trends of the licensing institute under the legislation of Ukraine]. *Pidpriumytsstvo, hospodarstvo i pravo - Entrepreneurship, economy and law*, 7, 73–75. [in Ukrainian].
18. Pro dozvilnu systemu u sferi hospodarskoi diialnosti: Zakon Ukrainy vid 6 veresnia 2005 r. № 2806-IV stanom na 01.01.2023 [On the permit system in the field of economic activity: Law of Ukraine from 5 Sept, 2005 No 2806-IV for 01.01.2023]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2806-15#Text> [in Ukrainian].